O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASI

HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI FAOLIYATI KURSANTI
ASQAROV OG’ABEK,
HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI KAFEDRASI O’QITUVCHISI
VOXOBJONOV DILMUROD

PROFILAKTIKA INSPEKTORI TOMONIDAN O’ZGALAR MULKINI TALON-TAROJ QILISH JINOYATINING MAXSUS PROFILAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy ishda o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlarning oldini olish tizimida profilaktika inspektorining o‘rni, vazifalari hamda faoliyat samaradorligini oshirish masalalari kompleks tarzda tahlil etilgan. Tadqiqot davomida mazkur turdagi jinoyatlarning sodir etilishiga sabab bo‘layotgan ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va psixologik omillar chuqur o‘rganilib, ularni bartaraf etishga qaratilgan maxsus profilaktika choralarining amaldagi holati baholangan.*

Shuningdek, profilaktika inspektorlarining jinoyatlarning barvaqt oldini olish, xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual ishlash, hududiy nazoratni samarali tashkil etish borasidagi faoliyati tahlil qilinadi. Amaliyotda

uchrayotgan muammolar, xususan, normativ-huquqiy bazaning ayrim jihatlari, idoralararo hamkorlikning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasining pastligi aniqlangan.

Mazkur ishda xorijiy tajribalar asosida ilg‘or yondashuvlar o‘rganilib, profilaktika inspektorlarining faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan aniq taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Jumladan, profilaktik hisob tizimini raqamlashtirish, jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish, jinoyatlarni prognozlash mexanizmlarini joriy etish hamda profilaktika tadbirlarining manzilliligini oshirish muhim yo‘nalishlar sifatida asoslab berilgan.

Tadqiqot natijalari o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarining oldini olish tizimini takomillashtirishga, profilaktika inspektorlari faoliyati samaradorligini oshirishga hamda jamiyatda huquqbuzarliklarning kamayishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: *profilaktika inspektori, maxsus profilaktika, jinoyatchilikning oldini olish, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish, huquqbuzarlik, individual profilaktika, jamoatchilik bilan hamkorlik, axborot texnologiyalari, profilaktik hisob, kriminologik tahlil*

Bugungi kunda jamiyatda jinoyatchilikka qarshi kurashish, ayniqsa o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq huquqbuzarliklarning oldini olish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi jinoyatlar nafaqat fuqarolarning mulkiy huquqlariga zarar yetkazadi, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikka ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, ichki ishlar organlari tizimida faoliyat yurituvchi profilaktika inspektorlarining o‘rni va ahamiyati beqiyosdir.

Profilaktika inspektorlari tomonidan amalga oshiriladigan maxsus profilaktika choralari jinoyatlarning barvaqt oldini olish, ularning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash hamda bartaraf etishga qaratilgan muhim faoliyat

hisoblanadi. Biroq amaliyotda ushbu faoliyat samaradorligini oshirishga to‘sqinlik qilayotgan ayrim muammolar mavjud. Mazkur tadqiqot aynan shu masalalarni chuqur o‘rganish va ularni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqishga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 169-modda – O‘g‘irlik. O‘g‘irlik — bu o‘zgalar mulkini yashirin ravishda talon-taroj qilishdir.

Sharh: Ushbu jinoyatning asosiy belgisi — **yashirinlik** hisoblanadi. Jinoyat sodir etilayotganda jabrlanuvchi yoki boshqa shaxslar buni sezmaydi. Subyektiv tomondan — **qasddan sodir etiladi**. Profilaktika inspektori uchun bu jinoyat turini oldini olishda: xavf guruhidagi shaxslar bilan ishlash, hududiy nazorat, ilgari sudlangan shaxslarni monitoring qilish muhim.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 168-modda – Firibgarlik Firibgarlik — aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish yo‘li bilan o‘zgalar mulkini qo‘lga kiritish.

Sharh: Bu yerda jinoyat ochiq emas, balki **aldov orqali amalga oshiriladi**. So‘nggi yillarda ayniqsa **onlayn firibgarliklar** ko‘paymoqda. Profilaktika nuqtai nazaridan: aholining huquqiy savodxonligini oshirish, ogohlantirish ishlari muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 167-modda – Talon-taroj qilish (o‘zlashtirish yoki rastrata yo‘li bilan) Ishonib topshirilgan mulkni o‘zlashtirish yoki rastrata qilish.

Sharh: Asosan mansab yoki ishonch bilan bog‘liq holatlarda sodir bo‘ladi. Korxona va tashkilotlarda uchraydi. Profilaktika: ichki nazorat tizimini kuchaytirish, moliyaviy monitoring.

2. Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi 61-modda – Mayda talon-taroj Kichik miqdorda o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish.

Sharh: Jinoyat darajasiga yetmagan holatlar uchun qo‘llaniladi.

Ko‘pincha:

-mayda o‘g‘irlik,

-do‘kondan mahsulot o‘g‘irlash kabi holatlar.

- Profilaktika inspektori: bu shaxslar bilan individual ishlashi kerak, qayta jinoyat sodir etilishining oldini oladi.

3. Oliy sud Plenum qarorlari

-O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori

“Talon-taroj qilish jinoyatlari bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”

Asosiy qoidalar:

-Talon-taroj qilish tushunchasiga:

-o‘g‘irlik,

-firibgarlik,

-o‘zlashtirish kiradi.

-Jinoyatni kvalifikatsiya qilishda:

-zarar miqdori,

-usul,

-takror sodir etilganlik muhim.

Sharh: Sudlar uchun yagona amaliyot yaratadi. Profilaktika uchun: jinoyatlarning turlarini to‘g‘ri ajratish imkonini beradi.

Mazkur modda va normativ-huquqiy hujjillar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari turli shakllarda namoyon bo‘lib, ularning har biri alohida yondashuvni talab etadi. Profilaktika inspektorlari ushbu moddalarga tayangan holda jinoyatlarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlashi hamda manzilli profilaktika choralarini amalga oshirishi lozim.

Profilaktika inspektori tomonidan o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarining maxsus profilaktikasini takomillashtirishda chet el tajribasi

Bugungi kunda o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlar dunyoning deyarli barcha davlatlarida uchraydigan ijtimoiy xavfli

hodisalardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi jinoyatlar fuqarolarning mulkiy huquqlariga zarar yetkazibgina qolmay, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va xavfsizlik darajasiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda bu turdagi jinoyatlarning oldini olish, ayniqsa maxsus profilaktika choralarini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Xususan, Amerika Qo‘shma Shtatlari tajribasida mulkiy jinoyatlarning oldini olishda “community policing” (jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlash) tizimi keng qo‘llaniladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, profilaktika faoliyati faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlar zimmasiga yuklatilmaydi, balki mahalliy aholi ham faol ishtirok etadi. Politsiya xodimlari muntazam ravishda fuqarolar bilan uchrashuvlar o‘tkazib, jinoyatchilikka moyil hududlarni aniqlaydi hamda xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual ishlaydi. Bu esa jinoyatlarning barvaqt oldini olish imkonini beradi.

Shuningdek, Buyuk Britaniyada profilaktika tizimi “Neighbourhood Policing” modeli asosida tashkil etilgan bo‘lib, unda har bir hududga biriktirilgan politsiya xodimlari aholi bilan yaqindan ishlaydi. Bu tizim orqali mulkiy jinoyatlarning sodir etilishiga sabab bo‘layotgan omillar muntazam ravishda o‘rganiladi va tezkor choralar ko‘riladi. Ayniqsa, videokuzatuv tizimlarining keng joriy etilgani o‘g‘irlik va firibgarlik kabi jinoyatlarning kamayishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan.

Germaniya tajribasida esa jinoyatchilikning oldini olishda analitik yondashuv ustuvor hisoblanadi. Bu yerda politsiya organlari tomonidan jinoyatlarni prognozlash tizimlari qo‘llanilib, qaysi hududda va qaysi vaqtda jinoyat sodir etilishi ehtimoli yuqori ekanligi oldindan aniqlanadi. Shu asosda profilaktika inspektorlariga o‘xshash xodimlar o‘sha hududlarda faoliyatini kuchaytiradi. Natijada jinoyat sodir etilishidan oldin uning oldi olinadi.

Bundan tashqari, Yaponiya tajribasi ham e’tiborga loyiqdir. Ushbu davlatda “Koban” tizimi mavjud bo‘lib, unda kichik politsiya punktlari aholi yashash joylariga yaqin hududlarda joylashtirilgan. Politsiya xodimlari

fuqarolar bilan doimiy aloqada bo‘lib, ularning muammolarini o‘rganadi va tezkor yordam ko‘rsatadi. Bu tizim aholi ishonchini oshirib, jinoyatchilikning, jumladan mulkiy jinoyatlarning keskin kamayishiga olib kelgan.

Shu bilan birga, Singapurda jinoyatchilikka qarshi kurashishda qat’iy qonunchilik va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligi muhim rol o‘ynaydi. Ushbu davlatda videokuzatuv tizimlari, sun’iy intellekt asosidagi monitoring va tezkor javob berish mexanizmlari keng qo‘llaniladi. Natijada o‘g‘irlik va boshqa mulkiy jinoyatlar darajasi juda past ko‘rsatkichda saqlanib kelinmoqda.

Yuqoridagi xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarining maxsus profilaktikasini samarali tashkil etish uchun quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor qaratish zarur:

-jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish;

-zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;

-jinoyatlarni prognozlash va tahlil qilish tizimini joriy etish;

-profilaktika subyektlarining o‘zaro hamkorligini rivojlantirish;

-aholining huquqiy madaniyatini oshirish.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish bilan bog‘liq jinoyatlar jamiyat uchun jiddiy ijtimoiy xavf tug‘diruvchi hodisalardan biri bo‘lib, ularni samarali oldini olishda profilaktika inspektorlarining o‘rni beqiyosdir. Ushbu turdagi jinoyatlar nafaqat fuqarolarning mulkiy manfaatlariga zarar yetkazadi, balki jamiyatda huquqiy tartibot va ijtimoiy barqarorlikka ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan ularning oldini olishga qaratilgan maxsus profilaktika choralarini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarining kelib chiqishiga turli omillar, jumladan ijtimoiy-iqtisodiy muammolar, aholining huquqiy madaniyati yetarli darajada shakllanmaganligi, nazorat mexanizmlarining sustligi hamda ayrim hollarda profilaktika ishlarining yetarli darajada samarali tashkil etilmaganligi sabab bo‘lmoqda.

Shu nuqtai nazardan, profilaktika inspektorlari faoliyatini zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etish va takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Shuningdek, tahlillar shuni ko‘rsatdiki, amaldagi qonunchilik, xususan O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi va O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi normalari mazkur turdagi huquqbuzarliklarni tartibga solishda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq ushbu normalarni amaliyotga samarali tatbiq etish ko‘p jihatdan profilaktika inspektorlarining kasbiy tayyorgarligi, tajribasi va tashabbuskorligiga bog‘liqdir.

Xorijiy tajribalar tahlili asosida shuni ta’kidlash mumkinki, Amerika Qo‘shma Shtatlari, Buyuk Britaniya, Germaniya va Yaponiya kabi davlatlarda jinoyatlarning oldini olish tizimi kompleks yondashuv asosida tashkil etilgan. Ushbu davlatlarda jamoatchilik bilan yaqin hamkorlik qilish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, jinoyatlarni oldindan prognozlash va xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual ishlash kabi mexanizmlar samarali natija bermoqda. Ayniqsa, raqamlashtirish va tahliliy tizimlarning joriy etilishi profilaktika ishlarining aniqligi va tezkorligini oshirgan.

Shu asosda quyidagi asosiy taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

-profilaktika inspektorlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish;

-jinoyatlarni prognozlash va tahlil qilishning yagona elektron tizimini yaratish;

-xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual profilaktika ishlarini kuchaytirish;

-aholi bilan muloqotni rivojlantirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish;

-profilaktika inspektorlarining kasbiy malakasini muntazam oshirib borish;

-idoralararo hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, o‘zgalar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarining oldini olish samaradorligi ko‘p jihatdan profilaktika inspektorlarining faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, zamonaviy yondashuvlarni joriy etish va xorijiy tajribalarni milliy tizimga moslashtirishga bog‘liqdir. Ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan izchil chora-tadbirlar nafaqat jinoyatchilik darajasini kamaytirishga, balki jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash va fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – T.: Adolat, 2024.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – T.: Adolat, 2024.
4. Ichki ishlar organlari to‘g‘risida Qonun. – T., 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Talon-taroj qilish jinoyatlari bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi qarori.
6. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi me’yoriy hujjatlari va yo‘riqnomalari.
7. Birlashgan Millatlar Tashkiloti materiallari (jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha hisobotlar).
8. Interpol ma’lumotlari va tavsiyalari.
9. Kriminologiya / Mualliflar jamoasi. – T.: TDYU nashriyoti, 2021.
10. Kriminologiya va jinoyat profilaktikasiga oid ilmiy maqolalar to‘plami.
11. Yevropa Ittifoqi jinoyatchilikka qarshi kurash dasturlari va tahliliy hisobotlari.
12. FBI (AQSh) statistik ma’lumotlari va jinoyat tahlillari.